

УДК725.54

Семерун Ю.А.,

Київський національний університет будівництва і архітектури

БЕЗБАР'ЄРНЕ МІСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ: СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Термін безбар'єрне середовище в більшості випадків вживається при згадці про людей з обмеженими фізичними можливостями, що використовують інвалідні коляски. Безбар'єрне середовище передбачає наявність пандусів і тротуарів з хорошим рівним покриттям, досить широких дверей та інших елементів зовнішнього середовища, що полегшують пересування маломобільних груп населення.

Але інваліди-колясочники - це тільки частина населення, яким наявність безбар'єрного середовища дозволить вільно пересуватися по місту і відвідувати магазини, установи, заклади та інші об'єкти. Адже до маломобільних груп населення, крім осіб з обмеженими фізичними можливостями, відповідно до законодавства, також належать: тимчасово непрацездатні, пішоходи з дитячими колясками, вагітні жінки і т.п. До цієї ж категорії належать люди похилого віку і діти, мобільність і координація руху яких обмежені внаслідок вікових особливостей. Для всіх їх наявність безбар'єрного середовища є фактором, що істотно впливає на якість життя.

Згідно світовим статистичними даними у будь-який момент користувачами елементів безбар'єрного середовища є від чверті до третини населення. А якщо простежити пильніше, то кожна людина в різні періоди свого життя використовує ці елементи, якщо звичайно вони створені, адже вони істотно поліпшують якість життя.

Ключові слова: ергономіка, інваліди, архітектура, проблема, безбар'єрне середовище.

Середовище життєдіяльності людини, безумовно, здійснює значний вплив на неї. Так як ми переважно кількість часу перебуваємо в архітектурному середовищі, то не можемо ігнорувати чи не відчувати його впливу на нас. Багатоманітність та складність проблем формування оптимального архітектурного середовища міста ж обумовлює використання для їх вирішення знань, засобів та методів з цілого ряду дисциплін: психології, фізіології, санітарії, антропометрії, а особливо ергономіки. Бо саме ергономіка синтезує досягнення цих наук за системними дослідженнями взаємодії людини з предметно-просторовим середовищем. Тому варто виокремити архітектурну

ергономіку, що посідає одне з провідних місць в загальному обсязі ергономічних досліджень.

Сучасна практика проектування та будівництва в Україні, в основному, все ще опирається на ергономічні відомості про «пересічну» за своїми фізичними параметрами людину. З цієї причини всі категорії людей, що через певні причини відрізняються за фізичним станом, відчують величезні труднощі. Значення ергономічних принципів для оптимізації архітектурного середовища для людей з обмеженими фізичними можливостями визначається тією обставиною, що в умовах ринкових відносин це середовище набуває великої цінності та значення для самовідтворення людини як особистості та «виробничої системи». Людська складова має стати найважливішою при формуванні архітектурного середовища з урахуванням потреб інвалідів і має бути направлена на задоволення потреб конкретної людини, створення середовища взаємодії людей з різними індивідуальними особливостями і безперервно змінними матеріальними та духовними потребами.

Надзвичайно важливим є створення єдиної безбар'єрної системи, що включає не тільки інтер'єр житла та об'єктів громадського обслуговування, але й загальнодоступні відкриті простори, які виконують комунікативну функцію. Для сліпих і слабозорих в першу чергу повинна дотримуватися вимога інформаційного забезпечення орієнтації в просторі, вільного переміщення; для інваліда-колясочника - можливості проїзду. У першому випадку застосовуються різні матеріали покриття підлоги, сходів, тротуарів, що змінюють звук кроків, різна фактура окремих ділянок стін, звукові сигнали, колірні і світлотного контрасти. Одночасно для фізично ослаблених осіб безбар'єрна середовище - це наявність візуальних зв'язків між окремими зонами і між внутрішньою і зовнішньою середовищем.

В Україні на даний момент проживає близько 2,5 млн. людей з обмеженими можливостями (у відсотковому співвідношенні це становить 5,2% населення). За деякими даними ця цифра може досягати і 15% залежно від того, які критерії застосовуються і який використовується метод підрахунку. За інформацією Всесвітньої організації здоров'я у світі близько мільярда людей є інвалідами і страждають через недостатнє доступу до медичної допомоги та реабілітаційним установам. Особливо це питання актуальне для держав з низьким і середнім рівнем доходу громадян. Як результат людям з обмеженими можливостями досить важко зберігати як здоров'я, так і соціальну незалежність. Недостатня кількість і низька якість сервісів для інвалідів створює бар'єри для їх повного включення в усі аспекти життя.

Довгий час цю проблему обходили мовчанкою. Психологія та ідеологія здорового більшості не хотіла помічати, що поруч є люди, для яких життя

приготувала не найлегший доля. А вже тим більше враховувати їх локальні інтереси ... Однак в останні десятиліття процес гуманізації дав знати про себе в багатьох галузях науки, в тому числі і в архітектурі. Про створення безбар'єрного середовища заговорили на державному рівні. У 1990 році були прийняті Постанова про забезпечення умов для пересування інвалідів, що користуються кріслами-колясками, при розробці проектів планування і забудови житлових районів і мікрорайонів, а також житлових і громадських будівель; Програма з попередження інвалідності та реабілітації інвалідів; створений Республіканський міжвідомчий Рада з проблем інвалідів. Почали розроблятися комплексні регіональні програми зі створення безбар'єрного середовища: передбачені заходи, які забезпечують покращення життя інвалідів, створення їм рівних можливостей для повноцінної участі в житті суспільства, тобто умови для вільного доступу до об'єктів соціальної інфраструктури, житлових, громадських і виробничих будинків, безперешкодного користування громадським транспортом, засобами зв'язку та інформації, місцями дозвілля та відпочинку. Стали проводитися наукові та практичні семінари з проблем безбар'єрної архітектури. За час свого існування як незалежна держава Україна здійснила деякі кроки, спрямовані на захист прав інвалідів. Ще в 1991 році, на зорі незалежності було прийнято Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», а в 2005 році був прийнятий Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». У 2009 році парламент України ратифікував Конвенцію ООН про права інвалідів та Факультативний протокол до конвенції. Мета Конвенції полягає в «заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного здійснення всіма інвалідами всіх прав людини та основних свобод, а також у заохоченні поваги притаманного їм достоїнства». Згідно зі ст. +1 До категорії інваліди відносяться «особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими».

У національне законодавство України були внесені зміни. Відповідно до Конвенції в законах України з'явилися такі терміни як «людина з інвалідністю», «дискримінація за ознакою інвалідності», «універсальний дизайн» і «розумне пристосування». Були зафіксовані вимоги до різних установ щодо доступності до інфраструктури, транспорту та інформації, також був зафіксований офіційний статус мови жестів. Для реалізації ст. 9 Конвенції про права інвалідів «Доступність», Кабінет Міністрів України затвердив план заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 р. «Безбар'єрна Україна». На період до 2020 року в Україні була

затверджена Державна Цільова Програма «Національний План дій з реалізації Конвенції про права інвалідів». У цій програмі йдеться про «включення представників громадськості до участі у реалізацію прав і задоволення потреб інвалідів, поліпшення умов їх життєдіяльності, а також забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів».

У липні 2012 року за сприяння організацій громадянського суспільства була прийнята Програма щодо створення належних умов для доступу людей з інвалідністю до об'єктів транспортно-дорожньої, туристичної інфраструктури та поштового зв'язку на 2012-2016 роки.

У 2010 році була створена Державна служба з питань інвалідів та ветеранів України. Служба є центральним органом виконавчої влади і займається реалізацією державної політики у сфері соціального захисту інвалідів та ветеранів, військовослужбовців, звільнених у запас або відставку; жертв нацистських переслідувань.

Не дивлячись на всі законодавчі зусилля влади щодо захисту прав інвалідів, реалізація всіх законодавчих приписів все ще недостатня і вимагає великої кількості зусиль від держави, а також співпраці у цьому питанні представників бізнесу та третього сектору. У Радянському Союзі імідж здорового суспільства створювався за рахунок ізоляції таких людей від суспільства. Україна отримала у спадок саме таку систему і зараз більш-менш активно бореться з наслідками такого ставлення. Інваліди у своєму повсякденному житті зіштовхуються з величезною кількістю проблем: недоступність публічних місць (відсутність пандусів, під'їздів і т.д.), незадовільний якості системи охорони здоров'я, низький рівень державної підтримки інвалідів, небажання роботодавців працевлаштовувати інвалідів, проблема з доступом до освіти. Таким чином, інваліди часто відчувають недоступність середовища в багатьох сферах життя, що призводить до ще більшого обмеження їх можливостей. Для того щоб змінити ситуацію потрібна комплексна програма, метою якої буде збільшення можливостей і обізнаності на національному та місцевому рівнях з приводу заходів, необхідних для впровадження доступного дизайну навколишнього середовища, транспорту, медичної сфери, реабілітаційних послуг, освіти і можливостей для зайнятості та працевлаштування людей з інвалідністю.

За кордоном до усвідомлення проблем створення безбар'єрного середовища прийшли після Другої світової війни у зв'язку з появою великої кількості людей з різними фізичними та психічними порушеннями, у тому числі й інвалідів. На початку 1950-х років в Раді Європи почала працювати комісія, що займається вирішенням питань по створенню середовища

проживання, що відповідає потребам людей з обмеженими можливостями. Нею було прийнято рішення про проектування та обладнанні будинків, легко доступних для інвалідів, опубліковане як норма № 20 Європейського Союзу "Вимоги, що забезпечують доступ інвалідів в будівлі".

В кінці 1950-х років у багатьох розвинених країнах Західної Європи, в Північній Америці, Канаді та Австралії громадськими організаціями інвалідів були розроблені рекомендації для організацій, що мають відношення до розробки норм проектування навколишнього середовища і будівель з урахуванням доступності для інвалідів. Відповідно до цих рекомендацій почали з'являтися і, що дуже важливо, офіційно узаконювати норми з проектування безбар'єрного середовища.

Перші норми щодо забезпечення вимог інвалідів по доступності будівлі і можливості користування різними його приміщеннями були розроблені в США в 1959-1961 роках. Цей документ став основою для розробки норм в інших країнах світу та залучення уваги до проблем інвалідів у цілому.

У 1960-1970-і роки норми і стандарти, що регламентують архітектурну діяльність і забезпечують вимоги інвалідів (перш за все пересуваються на кріслах-колясках), з'явилися в Данії (1960), Швейцарії (1963), Канаді (1965), Франції (1966), Великобританії (1967), Австралії, Бельгії та Нідерландах (1968), Фінляндії та Швеції (1969), Німеччини (1972). Практично всі розроблені в цей час норми стосувалися питань проектування і обладнання будівель, призначених для проживання інвалідів. В даний час вони охоплюють всі об'єкти містобудівного, архітектурного і ландшафтного проектування і враховують вимоги не тільки інвалідів-колясочників, а й усіх категорій фізично ослаблених осіб.

Проблема безбар'єрної архітектури, доступності середовища проживання стає все більш актуальною. Більш того, міркування на тему стали чимось на зразок доброго тону, необхідного елемента, що характеризує професійного архітектора або проектувальника. А що ж відбувається насправді? Наскільки по-справжньому серйозно ставимося ми до цієї проблеми? І взагалі, наскільки реально для нас створення безбар'єрної архітектури?

На щастя в Україні теоретиками і практиками вже напрацьовано певний досвід у проектуванні та будівництві об'єктів безбар'єрного середовища. Доводиться не тільки проектувати нові споруди з урахуванням вимог доступності та гуманності середовища проживання, а й коригувати ті проекти, робота над якими вже завершена. Однак, на мій погляд, проблема полягає не тільки в теоретичних і практичних розробках. По-справжньому вона корениться в громадському ставленні до неї, в самому типі нашого суспільства. І, мабуть, питання треба ставити не про те, які проблеми безбар'єрної архітектури (хоча

вони безумовно є, і про них треба говорити, але це питання вторинний). Проблематично саме її існування. Чи може бар'єрне суспільство створити безбар'єрне архітектуру? А в тому, що наше суспільство є цілком бар'єрним, сумніватися, на жаль, не доводиться. Бар'єри бувають двох видів. Перші - фізичні: сходи, бордюри, турнікети, вузькі проходи ... Зрозуміло, що потрібно встановити пандуси, зробити плавними з'їзди з тротуару на пішохідний перехід мостовий, рельєфні і звукові покажчики для слабозорих, контрастну підфарбовування ступенів. Все це очевидно і більш просто, ніж ліквідувати інші бар'єри - стосункові. Вони пов'язані з психологією, з сприйняттям, з рівнем культури. У нашого населення в цілому він трохи нижче, ніж у Європі, тому проблема отношенческих бар'єрів у нас гостріше. Наше суспільство призначене тільки для практично здорових людей. Якщо людина хоч трохи обмежений у фізичних можливостях, він опиняється на периферії суспільного життя. Найчастіше ми воліємо просто закрити очі на існування людей не таких, як ми. Адже це найпростіше - зробити вигляд, що нічого не знаєш, нічого не бачиш. І будівництво наше теж ведеться за таким принципом. Найпростіше будувати для здорового більшості. Так дешевше і звичніше. Ну, а якщо залишаться якісь фінанси, то можна їх пустити на благородну справу, допомогти інвалідам. Ось і діє у нас такий принцип залишкової духовності і залишкового фінансування. У результаті ті, хто найбільше потребує допомоги і розуміння, виявляються наодинці зі своїми проблемами. У кращому випадку проблема доступності середовища проживання вирішується шляхом гуманізації окремих зон, але навіть ці проекти не виконують

Прогулюючись по Києву, наприклад, на здорових ногах, з хорошим зором і слухом, дієвість цих документів (Закону, програм, норм) візуально помітити деколи начебто нескладно: тротуари на багатьох і багатьох пересічних вулицях опущені, входи в багато громадські об'єкти оснащені пандусами, подекуди з'явилися яскраво-жовті смуги на сходах підземних переходів і навіть "іконки" із зображенням інваліда на візку.

Однак живих інвалідів на вулицях, у парках, школах, вузах, поліклініках, аптеках, магазинах не видно - так само як і раніше, до виконання державних програм і використання відповідно з ними державних же засобів. Причин тому чимало: в одному місці недосконалість норм, в іншому - їх недотримання при проектуванні, в третьому - невиконання або недбале виконання будівельниками проектних рішень. Конкретний результат чітко охарактеризував В.П. Потапенко, голова центрального правління громадського об'єднання "Білоруське товариство інвалідів", в інтерв'ю кореспонденту журналу "Технічне нормування, стандарти і сертифікація в будівництві". На питання про ставлення до "пандусів" в місцях перетину тротуару з проїжджими частинами вулиць і

дворовими проїздами, які влаштовують комунальні служби, Володимир Петрович відповів: "Те, що робиться комунальними службами, не відповідає жодним вимогам Сніпов і, більше того, посилює аварійно- дорожню ситуацію. Ці, як Ви сказали, "пандуси" травмонебезпечні не тільки для колясочників, але і для здорових людей у неосвітлених місцях в умовах ожеледі, а для інваліда-колясочника такі перехрестя чи перетину проїздів з тротуарами як були непереборними без сторонньої допомоги, так і залишилися такими".

Те ж можна сказати про більшість пандусів на входах в громадські будівлі і про підйомниках в метро - ніде не можна побачити людину на візку чи з білою тростиною. Міське середовище їм як і раніше недоступна, тому що всі реалізовані рішення стосуються тільки локальних вузлів.

Сформуємо основні вимоги до проектування безбар'єрного архітектурного середовища в будівлях і на відкритих територіях. Першим і визначальним серед цих вимог є концепція "універсального дизайну". Суть концепції: середовище проживання, у тому числі архітектурна, повинна бути адаптована до реальних можливостей всіх категорій населення. Як практично здорових, які без особливих труднощів пересуваються та обслуговують себе в тому середовищі. Другим за важливістю вимогою є дотримання принципу безперервності безбар'єрного архітектурного середовища. Ніяких бар'єрів, тобто елементів, що роблять неможливим або суттєво ускладнюють пересування і самообслуговування, не повинно зустрічатися в усіх просторах діяльності людини і насамперед на шляхах руху. Особливо важливо проходження принципу безперервності в тих просторах, де людина перебуває найчастіше. Якщо говорити про відкриті територіях, то це тротуари, пішохідні алеї і доріжки у дворах, на ділянках громадських будівель, в парках і скверах, всі перетину шляхів руху. Крім того, це входи в усі установи обслуговування, а також зупинки громадського транспорту, доступного для інвалідів, підходи до всіх банкоматів і кіоскам, майданчики відпочинку і т.д. Це найпростіше умова, необхідна для того, щоб 30% громадян країни зберігали соціальну повноцінність, не обтяжували своїми повсякденними проблемами рідних, близьких, соціальні служби.

Досвід економічно розвинених країн показує, що створення безперервної безбар'єрного середовища - цілком реальне завдання, що вимагає коштів, сумлінності, вміння і, головне, любові до ближніх і нелицемірна бажання їм посправжньому допомогти. А від адміністрації ще й того, що називають політичною волею. Як це виглядає в житті - показано на рис. Забезпечення безбар'єрності середовища на відкритих територіях залежить не тільки від проектувальників, а й від будівельників і, особливо, від комунальних служб (своєчасне виявлення і негайне усунення всіх тріщин, вибоїн і т.п., не кажучи

вже про створення умов для подолання траншей і завалів на тротуарах). Але почати необхідно з проектування експериментального житлового кварталу, в якому всі без винятку будівлі, майданчики, елементи обладнання, тротуари, алеї, доріжки адаптовані до можливостей фізично ослаблених осіб (без шкоди для практично здорових).

Література

1. Бармашина Л.Н. Формування середовища життєдіяльності для маломобільних груп населення. К.: Будівельник, 2000. – 89 с.
2. Вацлавик П.В. Психология межличностных коммуникаций - СПб.: Речь, М.-2000.
3. Верега С.А. Про становище інвалідів в Україні та напрям їх соціального захисту.- К.: Соцінформ, 1999. - С. 110-124.
4. Думальський В.О. Аналіз практики реконструкції вуличного благоустрою для створення безбар'єрного простору для інвалідів.//Вісн. НУ Львівська політехніка, 2001,№429.
5. Заборовський Е.И. Инвалиды и общество. // Неман. - М.2000, №11. - С.181-197.
6. Никольская А.Я. Градостроительные основы формирования системы зданий и сооружений с учетом потребностей инвалидов//Архитектура и инвалиды: Сборник статей и информационных материалов.- М.:НИИТИАГ, 1992.
7. Леонтьева Е.Г. Доступная среда глазами инвалида.// Екатеринбург: БАСКО, 2001. - С 4-15.
8. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml
9. <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0411733-12>
10. <http://www.undp.org.ua/ua/projects-list-all/38-prosperity-poverty-reduction-and-mdgs-/1589-promoting-mainstream-policies-and-services-for-people-with-disabilities-in-ukraine>

Аннотація

Выражение безбарьерная среда чаще всего используется при упоминании о людях с ограниченными физическими возможностями, что используют инвалидные коляски. Безбарьерная среда предполагает наличие пандусов и тротуаров с хорошим ровным покрытием, достаточно широких дверей и других элементов внешней среды, что облегчают передвижение маломобильных групп населения.

Но инвалиды-колясочники - это только часть населения, которому наличие безбарьерной среды позволит свободно передвигаться по городу и посещать магазины, учреждения, организации и другие объекты. Ведь до

маломобильных групп населения, кроме лиц с ограниченными физическими возможностями, в соответствии с законодательством, также относятся: временно нетрудоспособные, пешеходы с детскими колясками, беременные женщины и т.п. К этой же категории относятся старики и дети, мобильность и координация движения которых ограничены вследствие возрастных особенностей. Для всех их наличие безбарьерной среды является фактором, существенно влияет на качество жизни.

Согласно мировым статистическим данным в любой момент пользователями элементов безбарьерной среды является от четверти до трети населения. А если проследить внимательнее, то каждый человек в разные периоды своей жизни использует эти элементы, если конечно они созданы, ведь они существенно улучшают качество жизни.

Ключевые слова: Эргономика, инвалиды, архитектура, проблема, безбарьерная среда.

Annotation

The term barrier-free environment in most cases is used when referring to people with disabilities who use wheelchairs. Barrier-free environment provides for ramps and sidewalks with a nice smooth finish, very wide doors and other elements of the environment to facilitate the movement of limited mobility of the population.

But Wheelchair users - this is only part of the population that the presence of barrier-free environment will move freely around the city and visit the shops, institutions, schools and other facilities. Until the limited mobility of the population, except for persons with disabilities, under the law, also include: temporarily disabled, pedestrians with prams, pregnant women, etc. This category also includes the elderly and children, mobility and coordination of movement due to age-restricted. For all of them the presence of barrier-free environment is a factor that significantly affects the quality of life.

According to world statistics at any time users elements barrier-free environment is a quarter to a third of the population. And if you follow closely, then each person at different periods of his life using these items, unless they are designed as they significantly improve the quality of life.

Keywords: Ergonomics, disabled, architecture, issue, barrier-free environment.